

megmenekült és a mi még fontosabb, a haladó kornak concessiókat kellett tennie és a tantervben a természettudományoknak nagyobb tért engednie. Állami önállóságunk helyreálltával rendkívüli erőt fejtett ki a nemzet, különösen közgazdasági irányban és minden alkalmat megragadtak, melylyel a nemzet, az ország kiválóan anyagi jólétét is előmozdíthatni vélték. Ezen törekvés a reáliskolákra természetesen előnyösen hatott, de meg voltak hátrányai is, mert eddigi nyugodt fejlődésében most olyannyira gyorsították, hogy a reáliskola hivei magok kérték a kormányt, hogy az ezen iskolákba való ösztönést különösen az érettségi vizsgálatok behozatala által némileg gátolja, szabályozza. A kormány nem remélt hévvel pártolta az ügyet és nem várt bőkezűséggel sietett a reáliskolákat felkarolni. A hetvenes évek elején maga az állam öt új teljes főreáliskolát alapított; nyolcat vett át a községektől és azokat valamint egy alreáltanodáját nagyrészt főreáliskolákká egészítette ki, kettőt segélyezett, sőt egy főgymnasiumot is főreáliskolává alakított át és 1873-ban a vallás- és közoktatási miniszter, Ő felsége jóváhagyásával rendeletileg, az eddig hatosztályú főreáliskolák célját lényegében megváltoztatta, al- és főreáltanodára való elkülönítését megszüntette és az osztályok számát nyolcra bővítette, s a gymnasiummal egyenlővé tette, kilátásba helyezvén, hogy a tanulási időnek illetően meghosszabbításáért a reáliskolák abiturientiái az egyetem bizonyos facultásaira is fognak bocsáttatni.¹⁾ Azonban az államnak ezen kiváló gondoskodása és a kilátásba helyezett kedvezmények meg nem valósulása a reáliskolákra zsidbasztólag hatott. Az egyes községek, melyek érdekeik helyes fel fogásában idáig reáliskoláikat nevezetesen alreáliskoláikat áldozatokkal bár, de szívesen fenntartották, a mindinkább rosszabbra forduló anyagi állapotok mellett az osztályok és a tantárgyak erőtetett szaporításával egy- szersmind tetemesen felporodott költségeket alig, vagy már éppen nem győzték fedezni, reáliskoláikat az államnak engedték át, vagy egészen megszüntették, sőt maga az állam is számba vévén a költségeket, kezdé számíthatni: mennyibe kerül most már egy-egy reáliskolai tanuló? és egyfelül megteremtettek a kevesebb költséget igénylő polgári iskolák, másfelül a reáliskolánál is drágább ipariskolákat kezdték ajánlani.

A reáliskola irányának illetően megoszlása, alapításának és fentartásának megnehezítése nyomban az intézménynek legalább külsőleges hanyatlását vonta maga után.

1874—5-ben, tehát akkor, midőn a vallás- és közoktatási miniszter a reáliskoláknak nyolc osztályra való kibővítését elhatározta, a Magyarországon és Erdélyben fennállott 21 fő- és 12 alreáliskolát összesen 8086 tanuló látogatta. Az intézetnek 1875—6-ik tanévvel megkezdett kibővítésével és az ezzel járó osztályok és tanárok szaporításával, vagyis a reáliskola látogatásának fokozatos megnehezítésével, az intézetek, különösen pedig a tanulók száma olyannyira fogyott, hogy a f. tanév elején az összes 27, azaz 22 fő- és 5 alreáliskolát már csak 4965 tanuló látogatta,²⁾ és így a tanulók száma az utolsó hat év alatt, melyekben a reáliskola kibővítése és szervezése keresztül vitetett, 3121 tanulóval fogyott.

Az eredmény komoly megfontolást igényelne; azonban mérvadó körökben még mindig nem tartják elérkezettnek azon időt, melyben a vallás- és közoktatási

¹⁾ 1873-ban Magyarországon és Erdélyben volt nyilvános reáliskola 32, köztük 14 fő- és 18 alreáliskola. A magyar korona területén létezett összesen 40 reáliskola. 1878-ban Magyarországon és Erdélyben 35 reáliskola volt, közülük 22 főreáliskola.

²⁾ Fő- és középiskolák névkönyve. 1882. — A három katonai alreáliskola 665 növendékével a fentebbi létszámba nincs betudva. A 4965 tanulóinak 34 százaléka a fővárosi négy reáliskolát látogatta.

miniszternek egyik tanügyi enqueteiben nyilvánított azon véleménye: hogy, ha téves irányban indultunk el valamely pontról, az eredeti pontra kell visszatérni, — megvalósíthatnák.

A magyar reáliskola harminc évi fennállása óta és dacára a folytonosan hullámzott átalakulásoknak, hazánk művelődési és anyagi fejlődésében lényeges tényezőként szerepelt. Jótékony hatással volt tanügyünk szervezésére, mert míg egyrészt a gymnasium tankörére is jótékony visszahatással volt, másfelől az elemi iskola 5. és 6. osztályainak felállítását tette szükségessé, és az állítólag nem a reáliskola osztályaiba való, iparra készülő tanulók részére a polgári iskolák megnyitása adott alkalmat, sőt legújabb időben az ipariskolák keletkezését is eszközöl, mely tanítványait kiválóan a reáliskolákból várja.

A reáliskola fejlődése azonban föl felé is hatott, a mennyiben a müegyetem a teljes reáliskolák működése óta az előkészítő tanfolyamot megszüntette. Később csak érettségi vizsgálatot tett tanulókat vett fel és a reáliskola azon abiturientiáit, kik a mathesisből és a physikából jeles eredményt tanúsítottak, a második évfolyamra bocsátja. Legújabb időben pedig illetékes körben oly javaslat terveztetik, mely tekintve a reáliskolai abiturientiák készülségét, a müegyetem tanfolyamát négyre óhajtja reducálni.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni továbbá azon körülményt sem, hogy a katonai intézetek berendezése szintén a reáliskolák szervezete szerint történt, és hogy a társadalom éppen azon része, melyben az ügyetlenség és felületesség leginkább megboszúlja magát, és melynél a szókkal való tevékenység legkevesebbet nyom, éppen a katonai állás, a reáliskolák szervezetét ismeri fel legcélszerűbbnek saját képzésének irányára nézve.

A fiatal reáliskolák hatása azonban közéletünkre nézve is előnyösen érvényesült. Hogy az ipar újabb időben örvendetesen fejlődött, a kereskedelem emelkedett és magyarosodott, kiválóan azon férfiaknak köszönhetjük, kik jelenleg ezen mozgalmaknak értelmes és tevékeny tényezői; hogy a közlekedési és technikai előkészütséget igénylő közigazgatási ágak mai napság már mindenütt magyar egyénekkel láthatók el, és ama sok idegen elem, mely ezelőtt a szóban lévő téren csaknem mellőzhetlen vala, most már nélkülözhetővé lett, — jó részben a reáliskolák eredménye is, mert ők szolgáltaták ez irányban a legtöbb szellemi erőt, a legtöbb kvalifikált hivatalnokot. Az ipar és kereskedelem hivei a jelenben még inkább hangoztatják azon jogos óhajaikat, hogy összes érdekeik vezetői és képviselői ezen irányoknak megfelelő módon képeztessenek.

Ezen óhaj azonos egyszersmind az állam érdekével is, mert az állami jólét kiváló forrásai: a virágzó ipar és kereskedelem, a természettudományi és technikai kutatások és vállalatok, mely forrásokat ismét kiválóan a reális ismeretek táplálnak.

Felsmann József.

Jellemfejlődés egy nevelő életében.

Lélektani öntanulmány.*)

I.

„Ugyan mi érdekelt birna felmutatni egy nevelő élete?” Kérde a tisztelt olvasó. „Szörnyen unalmas téma”, vizsongozza a bírálótnak komor redőjű homloka. „S végre is ez a vén ember megint magáról akar talán fecsegni?” Így suttog a türelmetlen fiatal nemzedék.

Igen is, fájdalom! megint csak magamról szán-dekozem egyet-mást elmondani: Régi dal, régi dal, régi — küzdelemről. — Nagy idő, ötven év fekszik mögöt-

*) Emléklapjaim alapján. Ney.

tem, melyet majdnem kizárólag a nevelés és tanítás szolgálatában töltöttem el. Talán mégis csillan fel e hosszú uton néhány apró kavics, mely a szemléltő némileg, pár pillanatig mulattatja. Ezen apró kavicsok a pszichológia világításában tűnnek elém, s ha sikerülne azokat egy kis pszichográfiai vázlattá egyesítenem, talán a szíves olvasó is megbocsátja nekem, hogy vén napjaim vigasztalásul egy kis gyermekjátékhoz folyamodom s azt képzelem, hogy a villogó színű kavicszilánkok kaleidoskopját tartom kezemben.

A történetírók csak nagy emberek jellemrajzaival foglalkoznak, mert csakis ezek érdemelnek tüzetes tanulmányt. E tanulmány rendesen a tények összevetésén, a következtetésén, a nyilvános tünemények méltánylásán vagy kárhoztatásán alapszik; s eredménye azon ítélet, azon arckép, melyet a sokszerű vonások összeállításából jól, rosszul megalkotni sikerült. De a nagy férfiak magok igen ritkán mártják tollukat önnön szívök vérébe, hogy azzal írják meg saját jellemök titkait; igen ritkán állanak ama varázstükör elé, melynek hű és csalhatatlan lapjáról önnön lelkök képrajza sugározni kezd vissza. Innen van, hogy igazi pszichográfiaival, lélekrajzzal oly ritkán találkozunk. De amit nagy emberek nem szoktak tenni, miért ne tehetné néha egy-egy kis ember? S ez talán némi haszonnal is járna. Mert valamint nincs a milliárdnyi falevelek közt kettő tökéletesen azonos alaku; s valamint — főleg a civilizált népeknél — milliárdnyi ember alak között nem találni kettőt, mely minden ízében minden vonásában tökéletesen azonos volna: épen úgy, sőt még inkább — mert a psyche még százszorta változatosabb a testi idomnál — nem találhatunk két emberi lelket, két jellemet, mely ugyanaz volna minden legapróbb fénypontjában, minden árnyalati vonására nézve. De hasonlóság, közel érintkezés, rokonság igenis van a lelkek és jellemek közt számos esetben. S ezen hasonlóságra alapíthatni azt a hasznót, melyet egy-egy kis ember jellemrajzából sok más kis ember, sőt a netán valamikor nagygyá leendő egyén is, önnön magára viszonyítva, meríthet.

Szíves elnézésért esedezem tehát, midőn most egy ily kicsi ember belső dolgaival foglalkozom. Csak jelezni kívánom a jellemfejlődés különböző fázisait, a kiszínezés vagy kidomborítás nem lehet jelenlegi feladat, már csak azért sem, mert igen könnyen vehetné kezébe az esetet az egyéni hiúság, a vésűt a beteges képzelődés.

Kétségtelen, hogy a legfontosabb munka az emberek nevelésében a jellemképzés.

A legmagasabb s legszélesebb tudomány — egyénben épen úgy, mint összeségben — nem képes annyi jót teremteni, annyi áldást árasztani, mennyit valamely boldogtalan irányban működő vagy épen gonosz jellem megrontani, meghiusítani, talán megsemmisíteni ne bírna.

Az sem szenved kétséget, hogy rendesen nem figyeljük meg kellően azon mozzanatok, apró hatásokat, nem tulajdonítunk nekik kellő fontosságot, melyek gyakran épen a jellem alakítására, változására, sőt megmételtyezésére is határozó, néha végzetes befolyást gyakorolnak. Önmaga iránt az ember rendszerint legengedékenyebb, legelnézőbb, legkiméletesebb. Ehhez járul a fiatal kor naivsága, gyanútlanlansága, mi roszt sem sejtő bizalma, szóval ártatlan könnyelműsége, mely nagyon lehetővé teszi, sőt mintegy provokálja a veszélyt, hogy észre sem veszi: mikor szítt be egy-egy mérges lehelletet, s viszont észre sem veszi: mikor szalasztott el egy-egy gyöngyszemet, melyet maradandó kincsül rejtett volna keblébe.

Tehát én valék-e az a kivételes, kiváltságos csodálé, ki rögtön megértettem, felfogtam minden pillanatnak jelentőségét? Én valék-e az a Minerva agyából

kipattant kis filozóf, ki mindent azonnal hasznomra fordítani, minden károsat magamtól elhárítani képes valék? S ezt a kérdést még merészlem is a nyilvánosság előtt ide ragasztani homlokomra?

Óh dehogy! Tartott biz az néha órákig, napokig, hetekig is, míg valamely lelki benyomásnak kétes értéke iránt biztos megállapodásra juthattam. Voltak bizony nekem is bohó pillanataim, melyeknek felszikkázó csapongásait erőszakosan kelle leküzdenem.

Ha szabad hinni Flammarion flamingo-színű regényes csillagtudományának, a mindent felfogó s megörökítő fénysugár hatása valamikor, talán föl vagy egész század múlva egy-egy milliárdnyi mérföldek távolában fénylő csillagzat nyugodt légtükrén veri vissza e jelene-teknek is szellemképeit.

Ki az a berzenkedő kis csatár, ki egy ajándéku kapott réz kétgarasos megvédésében kakasviadalra kel egyik pajtásával? Hol az egyik, hol a másik szorul majd a padhoz, majd a falhoz; erős a hare, mintha egy birodalomért folya s avval végződik, hogy mind a két vitéz iskolai fogságba kerül. Ki ez az elszánt kis legény? Az én vagyok. — S ki az a fölserdült ifju, ki, midőn Szombathelyen a szabólegények sértegetése a lyceumi deák „urak” ellen s viszont ezek összeesküvése a szabóság ellen majdnem háború kitörésére vezetett, s midőn a forogást csillapítania nem sikerült, inkább oda állott paizsul, hogy felfogja a társaira irányzott nyilakat a vizsgáló tanári szék előtt? Az is én vagyok. — Hát az kicsoda, ki Bécsben egyik pajtását, mivel makacs vitában gyalázni merte Magyarország dicső multját, az összekapás hevében majdnem veszélyesen sujtotta fejbe? Az megint csak én vagyok. — És végre, hogy még csak egyet említsek, ki szaladt fel a Zugliget egyik hegyének legmeredekebb oldalán versenyfutásban két barátjával csupa negédes dicsekedésből: hogy melyik ér föl előbb? Csaknem egyidejűleg jutottunk föl az oromra mind a hárman: kettő meg is adta az árát, mert talán ott fogamzott meg, vagy legalább azóta fejlődött rohamosabban Kunoss Endre és Kelmenfy László tüdővész baja. S ime ennek talán én voltam egyik izgatója, mert ha higgadtabb tudok vala lenni, bizonyára elmarad az esztelen versenyfutás. — Lám mennyi meggondolatlan pajkoskodás csak e néhány vonásban! No de ily csekélységeknek a csillagzatokon való lefényképezésére alig terjed ki Flammarion eszményies játszi theoriája. Azért jobb, ha magam teszek őszinte bűnbánó vallomást, nehogy azt higye valaki, mintha én magamat jobbnak tartanám a deákné vásznánál.

Hol van ember, ki nem hibázott életében? Hogy mégis talán aránylag komolyabban fogtam föl az élet viszonyait, mint sok száz kortársam, annak oka leginkább három fő mozzanatban rejlik. Az első ama sötét háttér, mely gyermek-éveimen borong, hogy mint anyátlan árva nevedtem föl egy gyakran tulságosan szigorú apának engem mondhatatlanul szerető s mégsem mindig óvatos bánásmódja alatt. A második ok hihetőleg abban keresendő, hogy fiatal koromban a vallás sokkal mélyebb gyökereket eresztett szívembe, hogysémm azokat onnan könnyedén kiszakítani lehetett volna. Igenis: a vallás. Ne tessék mosolyogni! Ama harcot, mely később merült föl lelkemben a vallás és az ismeretek között, a hit és a tudomány, a vallás és a filozófia között, e harcot több helyütt igen élénken ecsetelik íróasztalom fiókjában szenderegő emlékezéseim. Elég az hozzá, hogy fiatalágomban sokáig nem zavarta föl belső világom nyugodt öntudatát az ellentétes elemek viadalmá. A harmadik s mindenesetre legdöntőbb erejű oka a magamra parancsolt komoly felfogásnak ama körülmény, hogy mintegy ösztönszerűleg, mert magyarázhatatlan előszeretettel, nevelőnek készültem már serdülő koromtól fogva. Ha szeretnék hinni a predesztinációban, azt

kellene gondolnom, hogy nevelőnek voltam predestinálva.

Ne gondolja azonban senki, hogy ezen különleges irányú komolyság holmi anachorétai fanyarságot tapasztal arcomra, magamtartására vagy egész lényemre. Tudtam én is részt venni társaim vigadó, sőt zajosabb mulatságaiban; oly derűlten, oly vidáman mozogtam a köznapi élet utain, mint a szabadban csicseregő pacsirta; oly élénken, sőt lelkesülten tudtam keblemre ölelni a kinálkozó nemesebb örömeket, élvezeteket, mintha létemnek egyéb célja sem volna, mint elmerülni mind annak dicsőítésében, a mi szép, nemes, főséges és lélekemelő. Ama bizonyos komolyság csak akkor — de akkor mindig és rögtön — felvonult homlokomra, mikor bárhol s bárminő körben váratlanul felcsattant valami hang, feltűnt valami jelenet, cselekvény vagy szándék, melyre a nemtelen, aljas vagy durva társadalmi színek tárházából vetődött egy-egy baljóslatú árnyék. Ilyenkor azonnal visszavonult lelkem, mely még az imént künn mosolyga arcomon, az ő legrejtettebb szentélyébe, földidézvén maga elé a bíráló génuszt a kettős mérleggel, hogy megfigyelje: mennyire súlyod az erkölcs vagy az izlés serpenyője.

Igen, e mérlegelő génusz vala hű kísérem mindenkor s ennek kiderülő vagy elboruló arca, ennek egyensúlyt vagy súlyedést mutató mérlege szolgáltatta az intést, biztatást, óvást vagy dorgálást. Így történt, hogy jellemem képzésében, fejtésében soha sem állottam egyedül. Mindig ketten valánk, én meg ő; — velünk pedig szemben a tarkán forrongó, pezsdülő külvilág.

A jellem ezen önmivelő, fejlesztő munkássága két fő időszakra esik. Az egyik a gyermek- és ifjúkor; a másik magokat a nevelési éveket öleli föl. Mire a férfikor küszöbére léptem, készen valék.

S ez a dolog természetes menete. A férfiú vigyen magával teljesen kész, kiképzett, megállapodott jellemet az élet színpadára, melyen le kell játszania akár kicsi, akár nagyobb szerepét. Hogy e jellem, ha tiszta, szennytelen, később se inogjon meg, e fölött örködni magának a férfiú férfiasságának legkomolyabb feladata. Annyi bizonyos, hogy vannak gyakran rejtett apró bakteriumok és bacillusok, melyek az ifjú, néha még a gyermeki években elmaradva mintegy betakarva lappanganak a jellem legalsó talajfenekén s onnan egy véletlen vízcepp érintésétől elevenedve és terjeszkedve átjátszának, mételyezve átszarmaznak a férfikorba is. Ott eltakarta vala őket s mintegy nemlétezőket feledésnek eresztette vala a nekik nem kedvező viszonyok rohamos, tömeges feltorlódása, eltakarta őket a munkás foglalatosság, a felvilágosító ismeret, a minden érzéket működető tudomány, vagy egy-egy boldogabb érzélem, egy-egy szerencsés fordulat, jólét, vagyon, dicsőség, élvezet, boldogsági mámor. De ha véletlenül lebillen az emelő rúd, ha elsepri e szép tényezőket valamely váratlan balság, s az ember jelleme nem eléggé szilárd, nem eléggé óvatos: hirtelen felbukkannak a boldogtalan bakteriumok, s megtörténik, hogy erőre kapva oda juttatják a sokáig tisztelt, becsületes embert, hogy önmagának torzképeül áll a világ előtt, mint szerencsétlen romja az előbbi gránit jellemnek.

Szilárd kézzel, teljes öntudattal kell tehát a jellemi önképzéshez nyúlni; minden csekélységet, minden, bármi jelentéktelennek látszó mozzanatot megfigyelni magunkon úgy, mint másokon; bírálni, következtetni és ítélni, s ennek alapján magunkkal elfogadni, ami helyesnek, jónak bizonyul. De féken is kell tartani mindig a szilaj paripát, melynek neve: indulat, szenvedély, vagy vak önszeretet, — nehogy elragadjon a vigyázatlan vándor. — Ezt törekedtem én magamon gyakorolni. Sikerült-e, nem tudom; beszéljen az élet.

Mondám imént, hogy minden csekélységet meg kell figyelni s levonva belőle a következtetést hasznunkra fordítani. Ezen általános szabálynak részint öntönszerű, részint — főleg később — öntudatos alkalmazása már a gyermekkorban és tanulói éveimben észlelhető, — a nevelői működés gyakorlati pályáján pedig — mint folytonos önnevelés nyilatkozik. Efféle eljárás mindenkinek ajánlható, mint leghathatós önnevelési eszköz; mert a szó indít, a példa vonz: de a tények megmaradnak kiirhatatlanul. (S most kegyes türelemért esedezem t. olvasóim, midőn szemelgetéseimben emlékjegyzeteim lapjain kanyargó keskeny ösvényekre óhajtom önöket kalauzolni.)

Hogy az egyéni jellem teljes fölépítésében nem csak a szakpályán fölmerülő s abból keletkező, hanem másnemű befolyások és tényezők is közrehatnak, az természetes. Ezuttal mégis leginkább a neveléséből eredő, vagy azzal közvetlenül összefüggő dolgokra kívánom fordítani tekintetemet és sok mást, például az írói működésből fakadó vagy avval párhuzamos jellemalkotó mozzanatokot figyelmen kívül hagyni vagy csak mellékesen érinteni szándékozom. S ha a merev rendszerségtől is tartózkodik jelen előadásom, az főleg azért történik, hogy az untatást, ha lehet, könnyebb szerrel elkerüljem.

Ney Ferenc.

(Folyt. köv.)

Dr. Kármán a magaslaton.

A lipcei „Auf der Höhe“ nemzetközi szemle áprilisi füzetének tartalomjegyzékében olvassuk: „Dr. Lutter Nándor a magy. tud. akadémia tagja, a budapesti tankerület fő igazgatója, Magyarország legderebb tudósainak egyike; „Die ungarische Philosophie“ (a magyar bölcselet) című értekezésében dr. Silberstein ellen (l. „Közoktatás“ 5. sz.) száll síkra, és szerfelett érdekes képét adja a bölcseleti szellem fejlődésének a németek részéről újabb időben sokféleképp ingerelt szép hazájában, melynek az emberi tevékenység minden terén a nagy kulturnépek nyomában való erőteljes törekvése inkább rokonszenvét és tiszteletét érdemli mindazoknak, kik a civilizáció nagy céljait komolyan veszik.“

E szavakkal mutatja be Sacher-Masoch, szerkesztő, lapunk t. vezérének a dr. Silberstein közleményére adott válaszát, melynek eredetéről meg kell jegyeznem, hogy az korán sem a „Közoktatás“ embereitől, hanem igen is egy, az iskolán kívül álló jeles tudósunktól és egy budapesti középiskola tanáraitól indult ki, kik beható tanácskozmány után a fentebbi cím alatt jelzett cikkben állapodtak meg, melynek komoly, tárgyilagos tartalma, úgy látszik, egészen más hangulatba hozta az „Auf der Höhe“ szerkesztőjét, és, hiszszük, fogja hozni olvasóit is, mint dr. Silbersteinnak légből kapott áradozásai.

Sajnáljuk, hogy a talpraesett cikket egész terjedelmében nem közölhetjük, minthogy a fordítás jogát a szerkesztőség minden közleményére fönntartja, hadd láthatnák a mi fiatal óriásaink, a kik, mint többször említettem, a tegnapról mit sem tudnak, tudni nem akarnak; kik Magyarország tudományát, tanügyét éppen csak az ő becses egyéniségöknek feltűntétől, vagy inkább illetéktelen feltalakodásuktól számítják, hadd láthatnák, mondom, német betűkben is azt, aminek magyar betűkben való megtanulásától hátok borsóddzik, mert, ha csak Toldy magyar irodalomtörténetét átlapoznák, szégyennel kellene bevallaniok, hogy bizony mielőtt ők lettek, már volt Magyarország, és ha ők ma megszűnnek létezni, bizony-bizony semmi hézagot sem hagynak magok után.